

ÎN MARGINEA UNEI NOI EDIȚII A TOPICELOR LUI ARISTOTEL

DE

CONSTANTIN NOICA

După traducerea *Organon*-ului întreprinsă de J. Tricot în 5 volume (între 1947—1959) la editura Vrin, cultura franceză — care nu posedă în trecut decît o traducere completă a *Organon*-ului — înregistrează una nouă, de astă dată cu text grec și aparat, sub auspiciile asociației Guillaume Budé. Din cele șase tratate ce alcătuiesc *Organon*-ul, anume : Categoriile, Despre interpretare, Analiticele Prime, Analiticele Secunde, Topicele și Respingerile sofistice, Jacques Brunschwig a dat la iveală în 1967 textul și traducerea primelor patru cărți ale Topicelor¹. Independent de celelalte tratate, apărute doar în parte, rămîn deci de editat în „Les Belles Lettres” următoarele patru cărți ale Topicelor precum și Respingerile Sofistice.

Deși cea mai întinsă operă dintre cele șase, mai întinsă chiar decît Analiticele Prime — care reprezintă, cu teoria silogismului, contribuția hotărîtoare a logicii aristotelice — lucrarea de față nu stă în miezul lucrurilor, cel puțin după judecata cititorilor mai tîrzii. În seria comentatorilor greci dintre secolele II—XIII (singurii păstrați), serie editată în jurul lui 1900, în 23 volume, fiecare cu mai multe tomuri, de Academia din Berlin, nu se cuprinde decît un comentariu la Topice, anume cel al lui Alexandru din Afrodisia. Cu titlu de curiozitate, vom menționa că în Comentariile la „toată” opera logică a lui Aristotel, întreprinse de Teofil Coridaleu pe la 1620 și apărute la Veneția în 1729, Topicele nu sînt totuși comentate, pe cînd celelalte tratate din *Organon* au parte de comentarii uneori deosebit de întinse.

Explicația o dă, într-o largă măsură, faptul că în tratatul de față, socotit de istorici și cel mai timpuriu, este vorba de un lucru care avea să intereseze tot mai puțin și astăzi aproape de loc : tehnica argumentării. Este drept, silogistica a ieșit din tehnica aceasta bine înțeleasă, spune Ingemar Dühring (în marea sa monografie, *Aristoteles, Darstellung und Interpretation seines Denkens*, Heidelberg, 1966, p. 77). Dar dacă

¹ Aristote, *Topiques*, tome I, livres I—IV, texte établi et traduit par Jacques Brunschwig, Paris „Les Belles Lettres”, 1967, CXLVIII + 177 p.

retorii dăduseră practica și Aristotel dădea teoria, aceasta din urmă singură avea să supraviețuiască. Poate că „arta de-a nu fi înfrânt în dispute”, cum ar mai fi de definit obiectul Topicelor, ar fi trebuit să intereseze cel mult pe medievالي; numai că lipsa, la acest capitol, a comentariilor grecești, care altminteri prin Boetiu sau direct au stimulat atât de mult gândirea medievalilor, i-a lăsat pe aceștia fără teoria respectivă, dovedind astfel și indirect cât de mult datora Răsăritului pe atunci Scolastica apuseană. Teoria „locurilor”, sau a „punctelor de vedere” cum traduce Dühring pe „topoi”, nu era sortită să capete dezvoltări demne de reținut. Cînd, în 1963, se ține la Oxford un symposium aristotelicum consacrat studiului Topicelor, nici una din cele 18 comunicări nu privea altceva decît doctrina lui Aristotel și cel mult cîteva aspecte din dialectica lui Platon. Teoria *generală* a argumentării începe și sfîrșește cu Aristotel.

În introducerea sa de aproape 150 de pagini, Jacques Brunschwig dă interesante precizări asupra acestei opere singulare. La fel cu ceilalți istorici, el admite că nu e vorba, cu Topicele, de partea cea mai fecundă și atrăgătoare din *Organon*, ba chiar că lucrarea se prezintă adesea ca un mozaic de elemente juxtapuse, sau mai degrabă ca un inventar decît ca o operă bine încheiată. Brunschwig susține că, de altfel, nici nu era cazul să se dea o adevărată știință, cît o metodă sigură pentru activitatea practică a retorului și dialecticianului. Ce e curios aci este că Aristotel dă dialecticii un sens relativ degradat, după ce Platon făcuse din ea filozofarea însăși. Dar atunci care poate fi interesul Topicelor ?

Interesul este întîi istoric : e vorba de prima operă aristotelică încheiată dintre cele păstrate, și cu siguranță autentică, spun comentatorii. Dar și teoretic ea ar trebui să intereseze, deopotrivă pentru că stă la începutul *Organon*-ului, ca redactare, și la capătul lui, în orînduirea făcută tratatelor, cu bună justificare, prin secolul IV al erei noastre (în orice caz după anul 270, cînd își scrie Porfir *Isagoga* la *Categorii*). Există argumente, spune Brunschwig, de-a se considera Respingerile Sofistice drept o a noua carte a Topicelor. Oricum, ele laolaltă dau sensul de aplicație posibilă a reflexiunii logice, un sens care rămîne reprezentativ pentru orizontul de cultură în care se înscrie opera logică a Stagiritului.

În Topice nu e de găsit teoria silogismului clasic, cu structura, figurile și modurile lui, chiar dacă se vorbește de un silogism dialectic în care, ca în definiția cunoscută din *Analitice*, „unele lucruri fiind puse, rezultă cu necesitate altceva”. Și, spre deosebire de silogismul demonstrativ, unde lucrurile puse, în speță premisele, sînt prin ele însele adevărate, aci e vorba de propoziții doar admise, probabile. Aceste propoziții se obțin tocmai prin „locurile”, prin punctele de vedere ce dau titlul cărții, dar pentru care Aristotel nu rezervă nici o definiție. În schimb, el vorbește pe larg despre accident și propriu (cu denumiri pe care le introducea în filozofie), ca și despre genuri și definiție, iar noțiunile acestea de bază, numite mai tîrziu *praedicabilia*, alcătuiesc principalele secțiuni ale tratatului.

Dacă ne amintim că aceste așa-numite *praedicabilia* (în rîndul cărora Brunschwig înțelege să introducă și definiția), dimpreună cu noțiunea de specie, de care de asemenea vorbesc Topicele, și cu cea de diferență vor fi tocmai cele descrise de Porfir în *Isagoga* lui ; dacă pe de altă parte subliniem că silogismul, de care doar se face mențiune aci, va fi reluat în *Analiticele Prime*, atunci înțelegem de ce Brunschwig poate

spune (p. LIV): „Topicele sînt o operă de tranziție, așezată într-un echilibru instabil între două etape ale cercetării logice”. Cu tema praedicabilelor, de altfel, Aristotel își arată aci apropierea în timp de gîndirea platoniciană, o apropiere pe care Brunschwig știe s-o pună în lumină în chip sugestiv (p. XCII urm.). Nu trebuie uitat că în cadrul Academiei Aristotel fusese însărcinat să predea retorica, iar faptul că tratatul *Retoricii*, de mai tîrziu, face referință la dialectică și Topice arată locul unde trebuie așezate ultimele.

În partea finală a Introducerii sale, Brunschwig dă citeva lămuriri asupra textului grec al Topicelor. El ne-a fost păstrat în nu mai puțin de 88 manuscrise, majoritatea cuprinse în textul complet al *Organon-ului*. La întocmirea edițiilor respective, e de la sine înțeles că n-au fost reținute decît cîteva. Astfel Bekker, în ediția sa din 1831, a reținut doar trei, folosind însă pentru cartea a V-a un al patrulea. Waitz, în ediția sa din 1844 — 1846, face colaționarea cu un al cincilea text și folosește parțial alte șase. La această operă de stabilire a textului, abia ediția W. D. Ross din 1958 mai aduce o contribuție printr-o nouă colaționare integrală. În sfîrșit editorul de față, Brunschwig, întregeste munca întreprinsă pînă acum cu folosirea a încă două manuscrise, ce nu reținuseră de fel atenția editorilor anteriori, astfel încît textul său este stabilit pe baza confruntării a nouă manuscrise. — Nu s-ar putea cere mai mult unui editor de texte (mai ales că multe manuscrise se grupează pe familii, ca de obicei) și desigur că abia astăzi, cu mașinile electronice, s-ar putea obține o ediție care să țină seamă de absolut toate variantele. Dar e o întrebare dacă munca selectivă a omului nu cumva a fost deajuns, în privința acestui text ca și a multor alora.

Rămîne o problemă care, într-un fel, interesează și cultura noastră de specialitate: problema unicului comentariu păstrat, cel al lui Alexandru din Afrodisia. Este vorba de un comentariu extrem de întins, de peste 700 de pagini, apărut în volumul II al ed. Academiei din Berlin. Editorul Topicelor îl socotește remarcabil prin finețe și acribie, folosindu-l, firește, dacă nu pentru precizarea textului (adesea comentatorii antici dau citate întregi din Aristotel, dar ele sînt prea libere spre a putea fi sigure) cel puțin pentru lămurirea lui. Merită însă a fi tradus într-o limbă modernă acest comentariu, întins, la o operă aristotelică totuși minoră? După traducerea în limba noastră a principalilor comentatori la Categoriile și traducerea comentatorilor la Despre Întrepretare și Analiticele Prime (aflate în manuscris la Centrul de logică din București) întrebarea dacă traducerea unui comentariu la Topice nu e o întreprindere în gol, rămîne deschisă. Prezentarea pe care o face Brunschwig operei aristotelice, editată și studiată cu atîta pietate, nu e încurajatoare, iar dacă în cultura de azi există un real interes pentru Aristotel, nu poate fi vorba de un cult excesiv al lui.
